

METİNDİLBİLİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME: 12 EYLÜL 1980 DARBE BİLDİRİSİ

Hasan SEFER¹

Öz: Türk siyasi tarihinde darbeler önemli yer tutmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar birçok darbe yapılmış ya da darbe girişiminde bulunulmuştur ve her yönetim ya da yönetim adayı hedeflediği yönetim düzenini, amacını; kısaca bu yola neden girdiğini açıklamak için yazılı ve sözlü metinler oluşturmuştur. Bu metinler her alandaki araştırmacılara önemli bir kaynak sunmaktadır. Darbe metinleri gelişigüzel hazırlanan bir metin olmaktan öte, sağlam bir mantık kurgusu ile kaleme alınmaktadır. Hazırlanan metinler kitle iletişim araçlarıyla çok sayıda insana ulaşabileceğinden, hedef kitleye ve dönemin koşullarına uygun biçimde düzenlemeler gerektirmektedir. Böylelikle hedef kitlenin onayının alınması düşünülür. Her metin türünün olduğu gibi siyasi metinlerin de kendine özgü özellikleri vardır ve içinde buldukları dönemden etkilenmektedir. Bu nedenle, yapılacak olan bu çalışmanın amacı, metni oluşturan(lar)ın dilsel araçları kullanarak darbe bildirisini nasıl ürettiklerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda metindilbilimsel yöntemlere dayanarak Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 askeri darbe bildirisinin metin çözümlemesi yapılacaktır. Çalışmada bütüncü, metin ve metindilbilim hakkında verilecek bilgilerin ardından, metin çözümlenmesine geçilecektir. Metnin üretim koşullarına bakılarak metnin okuyucu için nasıl düzenlendiği gösterilmeye çalışılacaktır. Metnin ayrıntısına girilerek, metin içi anlamın oluşmasını sağlayan tümceler arası bağlantılar irdelenecektir. Yapılacak olan metindilbilimsel çözümlemeyle, metnin nasıl kurgulanıp düzenlendiği, oluşturulan metin yapılarının metnin işleviyle nasıl ilişkilendirildiği saptanıp ortaya koyulacaktır. Böylece metnin bütününe bağlı olan metin parçalarıyla metnin söylemek istediği daha rahat aktarılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Metin, Metindilbilim, Çözümleme, Siyasi metinler, Askeri darbe.

¹ Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı. hasan-sefer@hotmail.com

A TEXTLINGUISTICS ANALYSIS: MILITARY COUP DECLARATION OF 12 SEPTEMBER 1980

Abstract: Military coups (coup d'état) have an important position in Turkish political history. Many military coups or coup attempts have been made from the proclamation of the republic until today and each government or candidate for government has created written texts or oral texts so as to explain their objectives i.e. why they are devoted. Those political texts offer an important resource for researches in all fields. Military coup texts are not randomly prepared ones; rather, they are generated with a rational and logical reasoning. The prepared texts require appropriate editing according to the target audience and conditions of those specific periods for they reach to a large number of people via mass media. Thus, approval of the target audience is taken into consideration. Political texts as well as other texts have its characteristic features and they are influenced by the periods in which they are created. Therefore, the aim of this study is to reveal how text creators form declaration texts using the linguistics tools. Accordingly, text of the 12 September 1980 military coup speech delivered by Kenan Evren will be analysed based on the textlinguistics methods. Knowledge on the text, textlinguistics and corpus will be given, and then a textual analysis will be made. It is aimed to show how the text in question was arranged for the reader at that time by means of considering conditions for the text production. Sentence connections constituting intratextual meaning will be examined. How the text in question was constituted and how the constituted textual structures were associated with the function of the text will be determined and revealed. Therefore, what the text aimed to tell will be much easily conveyed by means of the parts constituting the whole text.

Keywords: Text, Textlinguistics, Analysis, Political texts, Military coup.

Giriş

Bu çalışma kapsamında, tartışmasız bir biçimde Türk siyasi tarihi için oldukça önemli bir yere sahip olan 12 Eylül 1980 askeri darbe konuşmasının söylemsel oluşum biçimleri irdelenecektir. Bu doğrultuda yapılacak olan çalışmada Jean-Michel Adam'ın 1999 yılında yayımlanan *Linguistique textuelle; Des genres de discours aux textes* başlıklı kitabında yer alan metin çözümleme araçlarından yararlanılacaktır. Böylelikle, metnin üretim koşulları yüzeyden derine doğru irdelenerek metnin ortaya koyduğu dünya resmedilmeye çalışılacaktır.

Kenan Evren'in 12 Eylül günü saat 13.00'te yaptığı radyo ve televizyon konuşması bütüncü olarak seçilmiştir. Bütüncemiz, birçok ortamda (kitap, dergi, internet) kolaylıkla bulunabilmekle birlikte, Ferruh Dinçkal'ın *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri* başlıklı derlemesinden alınmaktadır. Oluşturulan metin, kendi içinde bir dizgesi olan bir metindir; aynı zamanda bu dizgenin çevresinde yer alan ve dizgenin kurgulanmasında önemli bir yeri olan dış etkenleri de kapsamaktadır. Başka bir anlatımla, siyasi metinler olarak ele alabileceğimiz bu metinler saydam bir dünya sunmazlar aksine tekrar ve tekrar okunması zorunlu, örtük ve açılmanması gereken bir dünya sunmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu

metinlerin kurgusu metinsellik ve metinlerarasılık dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu metinleri anlama sürecine bu açıdan bakıldığında, hedef kitlenin metindeki bilgiye daha rahat ve doğru bir biçimde ulaşmalarını sağlayan metin örüntüsü, tümceler arasındaki bağlantılar anlamlandırma sürecinde belirleyici rol oynayacaklardır. Metni oluşturan parçaların hangi olgulara gönderimde bulunduğu anlaşılması ve asıl söylenmek istenenin ortaya konulması, kısaca metnin düzenleniş biçimi metin bağlamı kapsamında değerlendirilmektedir.

Metin oluşturma ölçütleri göz önüne alınarak metindilbilimsel bakış açısıyla irdelenecek olan bu çalışmada siyasi metin türünün doğru bir biçimde tanımlanması ve nasıl alınıldığı, böylelikle anlam oluşumundaki katkısı ortaya koyulacaktır. Her metin türü söylem yapılarında ve metin kurgulanışlarındaki farklılıklar aracılığıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle, Jean-Michel Adam'ın "metinselleştirme işlemleri" aracılığıyla metnin bağlantıları çözümlenecektir. Metinde belli bir bağlam oluşturmayı sağlayan dilsel araçların işlevleri bu model kapsamında tanımlanıp sınıflandırdıktan sonra "şemalaştırma/çizgeleştirme" (fr. schématisation) açısından darbe metni ele alınacaktır.

1. Arka Plan

Metnin etkili ve kalıcı bir biçimde anlaşılabilmesi için metne ilişkin bilgilerin verilmesi daha sonra yapılacak olan çözümleme için açıklayıcı bir işlev üstlenecektir. Metnin yazıldığı dönemin koşullarının, başka bir anlatımla üretim koşullarının bilinmesi metnin konumlandırılması açısından önemli olmakla birlikte üst bakış kazandırmaktadır. Zira metne günümüz koşullarından bakmak ve değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu nedenle ilk olarak darbe bildirisinin arka planına yer verilmesi gerektiği düşünülmüştür.

Kenan Evren'in öncülüğünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirdiği bu darbe, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 27 Mayıs 1960 tarihli darbenin ardından yapılan ikinci büyük askeri müdahaledir. Süleyman Demirel hükümetinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin lağvedilmesinin ardından, daha sonra Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı olacak olan Evren (1982-1989) devlet başkanı olarak kendisini atamıştır. 1961 Anayasasını uygulamadan kaldırdıktan sonra 1982 Anayasasını halkoyuna sunarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Darbenin ilanıyla birlikte, Adalet Partisinden Süleyman Demirel, CHP'den Bülent Ecevit ve Milli Selamet Partisinden Necmettin Erbakan gözetim altına alınmıştır. Evren'in parti başkanlarına gönderdiği tebliğde şu satırlar yer almaktadır:

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek Devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak amacıyla, İç Hizmet Yasasının kendisine tevdi

ettiği Cumhuriyeti kollama ve koruma yetkisine dayanarak yüce Türk Milleti adına ülke yönetimine el koymuştur.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, siyasi faaliyetler durdurulmuştur.

Parlamento üyeliği sıfatınız kaldırılmıştır. Hiçbir konuda beyanat vermeye yetkiniz yoktur.²

2. Metin nedir?

Bütüncenin arka plan bilgisinin verilmesinin ardından “metin” kavramından ne anlaşıldığını açıklamakla çalışmaya devam etmek daha uygundur. Metin, az ya da çok tamamlanmış düşüncelerin birleşimi olarak düşünülebilir. Roland Barthes (1997, s. 816-817, akt.: Adam, 1999, s. 6-7), her metni bitmiş, tamamlanmış metin aktarımlarının yeniden dokunması olarak ele almaktadır. Böylelikle, bir metnin ve dolayısıyla metnin anlamının büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiğini kabul etmektedir. Bir metin, bir ya da birden fazla metni kendi içerisinde erittiği ve dönüştürdüğü metinlerarası boyuttadır.

Gérard Genette, Halliday ve Hassan, Van Dijk, Lita Lundquist gibi birçok araştırmacı metin kavramı üzerine düşünmüş ve farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Halliday ve Hassan (1976, s. 1-2) metni, dilin kullanım birimi/dil yetisinin kullanılması ve dilin anlamsal (fr. *sémantique*) birlikteliği olarak tanımlamaktadır. Tümce gibi dilbilgisel bir birim olmadığını, tümceden daha büyük bir birlikteliğin oluşturduğu, tümcenin sadece metinselliği anlatmada bir araç olduğunu dile getirmektedir. Genette (1982) ise, metni metinlerarası ilişkiler içinde bulunan bir yaklaşımla açıklamaktadır. Başka bir anlatımla, metni diğer metinlerle ilişkide bulunmak için sınırlarını aşan, metinötesi (fr. *transtextualité*) biçiminde tanımlamaktadır. Daha dizgesel bir biçimde metin kavramını ele almak için metinlerarasılık (fr. *intertextualité*), anametinsellik (fr. *hypertextualité*), yan metinsellik (fr. *paratextualité*), üst metinsellik (fr. *architextualité*), yorumsal üst metinsellik (fr. *métatextualité*) olarak alt başlıklar altında incelemektedir. Başka metinlerle oluşturulan bu ilişki bilinçli ya da bilinç-dışı bir biçimde olabilmektedir.

Birçok araştırmacının metin kavramı konusundaki kesişim noktası, metnin günümüzde tümce düzeyini aşip sözcü düzeyinde incelenmesi gerektiğidir. Kaldı ki bu düşüncenin kapısını Saussure’ün dile ilişkin farklı bakış açısı açmıştır. Saussure’ün (Adam, 1999, s. 23), dil sadece söylemde var olur, konuşan kişi sözcüklerden bağımsız konuşamaz biçiminde ileri sürdüğü düşüncesine koşut olarak gelişen dilbilimsel çalışmaların, sözcü, metin ve söylem üzerine doğru ilerlediği görülmektedir. Bu düşünce aynı zamanda birçok araştırmacının dayanak noktasını oluşturmaktadır. Saussure’ün çalışmalarından etkilenen araştırmacılar arasında Jean-Michel Adam da yer almaktadır. Metindilbilim konusunda düşüncelerini besleyen, kuramsal düşüncesinin

² Dinçkal, F. (Der.). “Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri”, <http://www.cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eyul.pdf>.

zeminini oluşturan, başta *Note sur le discours (Ms. 3961)*³ olmak üzere, Saussure'ün çalışmalarının yanında, Emile Benveniste, Mikhaïl Bakhtine ve Eugen Coseriu'nun yapıtlarından da düşünsel olarak beslenmiştir.

Adam, metni belli bir bağlamda iletişim için üretilmiş, sunulmuş bir yapı olarak düşünmektedir. Bu şekilde tanımlanan metnin kullanılması söylemi⁴ oluşturmaktadır (Adam, 1999, s. 39). Metni oluşturan tümceler tek başına bir şeyler ifade etmesine karşın, bütüncül olarak bakıldığında düşüncenin aktarımında yetersiz kalmaktadır. Dilde anlamın ortaya çıkarılması için tümce üstü yapıların değerlendirilmesi gerekir. Metindilbilim, bu tümce üstü yapılan dil çalışmalarını, bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren ve kendine çalışma nesnesi edinen bir alan olarak doğmuştur.

Metindilbilim teriminin ilk olarak 1955'te Coseriu tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Metindilbilimin amacı, metinlerin yapılarını, yani dilbilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve iletişim işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektir. Böylece metindilbilim, metin oluşturma genel koşullarını ve kurallarını betimler; bunların metnin anlaşılması için taşıdığı önemi açıklamaya çalışır. Metindilbiliminin önemli görevleri arasında, metin olanı metin olmayandan ayırmak ve metinleri sınıflandırmak için ölçütler oluşturmak yer alır. Bu nedenle metindilbilim, metinlerin yerine getirmesi gereken ölçütleri belirlemeye, metin türleri arasında ortak ve farklı özellikleri betimlemeye ve açıklamaya çalışır. Metinlerin belli bir bağlamda nasıl kullanıldıkları ile insanlar arası iletişimde taşıdıkları işlevler de, metindilbilimin araştırma kapsamındadır (Şenöz-Ayata, 2005, s. 22-23).

Siyasiler tarafından yaratılan anlam dünyası ilk önce yazılı metinler üzerine oluşturulmaktadır. Daha sonra "söz"lerle alıcıların dikkatine sunulmaktadır. Birçok siyasi söylemin temelinde eyleyen (fr. actant) ve tarihsel göndermelere dayanılarak oluşturulan bir metin yer almaktadır. İster yazılı metin olsun ister sözlü metin, alıcıların karşılıklarına okuma/dinleme süreçlerinde her zaman bir metin çıkar. Başka bir anlatımla, belli bir söylemsel bütünlükle oluşturulmuş bir yapıyla karşı karşıya kalırlar. Yaratılan bu söylemsel yapının alıcıların okuma-anlama süreçleri üzerinde önemli bir payı bulunmaktadır.

3. Metin Türü Özellikleri

Metindilbilimin en önemli görevlerinden birinin metin türlerinin belirlenmesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Metin çözümlemesinde metin türü ve özelliklerinin bilinmesinin metne farklı açılardan yaklaşılabilmesine olanak sağlamaktadır. Her metin türüne özgü farklı dil kullanım biçimleriyle metnin yapısal özellikleri arasındaki ilişki birbirine oldukça bağlıdır. Adam'ın (1997, s. 28-35) metin çözümlemesinde tümceleri bağlama işlemleri, kesit (fr. séquence) olarak adlandırdığı belirgin ve oldukça karmaşık ikincil düzeyde metin birimleriyle sonuçlanmaktadır. Metnin içeriğinin düzenleniş biçimi dikkate

³ Saussure'ün kendi eliyle yazdığı bu notlar 1989 yılında *Cahiers Ferdinand de Saussure* (n° 43, ss. 93-94) dergisinde yayımlanmıştır.

⁴ Söylem / Metin kavram tartışması için bkz: Şenöz-Ayata, 2005; Günay, 2007; Doğan, 2014.

alınarak yapılan bu sınıflandırmayı metin kesiti belirlemektedir. Adam, metinleri kesitsel düzenlemenin sonucunda oluşan bir yapı (fr. structure) olarak tanımlamaktadır ve her kesitin kendine özgü nitelikleri olduğunu belirtmektedir. Kendine özgü bir iç düzenlemesinin olmasının yanında bütünün bir parçası oluşu bir anlamda kendisini bütüne bağımlı kılmaktadır. Adam, betimleyici (fr. séquence descriptive), anlatımsal (fr. séquence narrative), kanıtlayıcı (fr. séquence argumentative), açıklayıcı (fr. séquence explicative) ve söyleşi (fr. séquence dialogale) olmak üzere metin kesitlerini beş ulam altında ele alır. Her metinde bu kesitlerden yalnız birinin yer alma zorunluluğu yoktur. Bir metinde bir ya da birkaç metin kesiti bulunabilmektedir. Genellikle metinde egemen olan kesitin adıyla metin anılmaktadır.

Siyasi bir metin olan bu bildiri de kanıtlayıcı metin kesiti egemen olmakla birlikte, açıklayıcı metin kesitleri de yer almaktadır. Kanıtlayıcı metin kesitinin özelliklerinden olan yönlendirmek, ikna etmek, inandırmak irdelediğimiz metinde başat konumda yer almaktadır. Çünkü bildirinin temel amacı alıcısını ikna edip yönlendirmektir. Bununla birlikte, açıklayıcı metin kesitinden de söz edilebilmektedir. Alıcıyı ikna etmek için darbeye neden olan durumları açıklamak, anlatmak gibi birtakım bilgilerin verilmesi de tasarlanan hedef doğrultusunda tercih edilmektedir. Siyasi metin kesitinin özelliklerini ve metin oluşturma stratejilerini bilmek metnin iletişime geçmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

4. Metin Çözümlemesi

Adam'a göre (1999, s. 18) bir metin temel birimlerin birleşimi ve düzenlenişiyile oluşturulmaktadır. Bununla birlikte, bu birleşim ve düzenlenişin metni açıklamak için yeterli olmadığı, sadece metnin temel oluşumsal düzeyi olarak kabul edilmesinden hareketle tümce sınırının aşılmasıyla, iletişim olgusu metinle ilgili araştırmaların çalışma alanına girmiştir. Çünkü tümceden sözcüye, sözcüden söyleme geçişle birlikte iletişim odakta yer almaya başlamıştır. Her iletişim ardışık sözlü ya da yazılı sözcüklerden oluşmakta ve bu sözcükler birbirine bağlanmaktadır. Bu noktada metindilbilim daha belirgin bir biçimde işleyişi tanımlamak üzere gerçekleştirilen araştırmalara katılmaktadır. Michel Charolles'in belirttiği gibi (Akt. Adam, 1999, s. 43) metindilbilim, yapısal ölçütlere dayanmayan diğer bağıntılama (fr. connexion) dizgelerini ortaya çıkarmaktadır. Metindilbilimin görevi bu bağıntılamaları kurmayı sağlayan büyük ulamları tanımlamaktır. Metindilbiliminde metinsel bağıntılama türlerini başlatan öncüller arasında olan Charolles'a göre (aktaran: Adam, 1999, s. 46), dört tür yapısal olmayan bağıntılama türleri vardır: bağıntılayanlar (fr. connecteurs), artgönderimler ya da gönderge zinciri (fr. les anaphores ou chaînes de référence), söyleme giriş anlatımları (fr. les expressions introductrices de cadres du discours), biçimsel belirtici (fr. marques configurationnelles). Bernard Combettes ise, M. Charolles'ün ilk iki sınıflandırmasının içinde bulunduğu beş metinsel ulam belirlemektedir: bağıntılayanlar (fr. connecteurs), artgönderimler (fr. substituts anaphoriques),

izlek ve odak (fr. thème/rhème), gösterici ve kipleştiriciler (fr. déictiques et modalisateurs).

Adam *Linguistique textuelle; Des genres de discours aux textes* (1999, s. 54) başlıklı kitabında kendi sınıflandırmasını yapmaktadır. Yapıtında önemli bir yer tutan, metnin sürekliliğini sağlayan ve aynı zamanda birbiriyle bağımlı ve görece iç içe geçmiş temel bağ (fr. liage) türlerinden söz etmektedir. Metin incelemesi konusunda, temel metinsel birimlerin bağ türlerini beş alt başlıkta ele almaktadır: “gösterilen bağı” (fr. liages du signifié), “bağıntılamalar” (fr. connexions), “örtükleştirme” (fr. implicitation), “söylem edimi kesitleri” (fr. séquences d’actes de discours), “gösteren bağı” (fr. liage du signifiant). Ele alacağımız metne, oluşturulan çözümleme örnekçesi kapsamında ilk olarak bu açıdan bakılmaya çalışılacaktır.

Gösterilen bağı, göndergesel süreklilik (fr. continuité référentielle), yerdeşlik (fr. isotopie) ve söylem evrenini (fr. univers de discours) içermektedir. **Göndergesel süreklilik** içinde yer alan **artgönderimler** daha önce belirtilen şeyleri yineleyen dilsel anlatımlardır. Üçüncü tekil şahıs kullanımı, iyelik sıfatı bu grup içinde yer almaktadır. Evren’in metninde, metnin akışı “birinci çoğul şahıs ve üçüncü çoğul şahıs” çevresinde oluşturulmuştur. Birçok yerde kişi ekleri aracılığıyla yineleme sağlanmıştır. Metinde 23. sayfada geçen “bugüne kadar iktidara gelen çeşitli hükümetlerin” tümcesindeki “hükümet” sözcüğünün göndergesel sürekliliği, 24. sayfada geçen “[onların] ağızlarından düşürmedikleri hukuk devleti kavramı [...]” örneğinde olduğu gibi üçüncü çoğul şahısla oluşturulmuştur. Benzer biçimde, 26. sayfanın birinci paragrafında “Türk Silahlı Kuvvetleri” anlatımı metnin devamında, birçok yerde, birinci çoğul şahıs kullanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Hemen ardındaki paragrafta “güveniyoruz” ve bir sonraki paragrafta “inanıyoruz” örneklerinde de görüleceği gibi metnin farklı yerlerinde “Türk Silahlı Kuvvetleri” yerine geçen dilsel öğeler kullanılmıştır. 28. sayfada bu kez “hepimiz” belgisiz adlı yeğlenerek süreklilik sağlanmıştır.

Anlamsal süreklilik oluşturmak amacıyla aynı anlambirimcilerin bir metin içinde yinelenmesiyle ortaya çıkan **yerdeşlik** de, metnin iç düzenini sağlamakta, anlamı tutarlı bir biçimde birleştirerek metne bütünlük kazandırmaktadır. Anlamsal ve mantıksal ilişkiler ağının kurulmasıyla metin içindeki denge sağlanmaktadır. Böylelikle belirli bir anlam eksenini üzerinde yoğunlaşma görülmektedir. Örneğin, bildirinin daha ikinci paragrafından başlayarak anlamsal süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır; 23. sayfada “tehdit”, “terör”, “buhran”, “düşman”, “bölünme”; 24. sayfada “yangın”, “çatışma”, “şiddet”, “kutuplaşma”, “parçalanma”, “gerilim”, “kamplara bölmek”, “otorite boşluğu”; 25. sayfada “çıkar hesapları”, “bunalım”, “kabus”, “katletmek” gibi anlam birimcikler **anarşi/kargaşa** anlam alanında yer almaktadır.

Son gösterilen bağı ise, **söylem evrenidir**. Söylemin ortak düşünceye bağlı olması durumudur. “Bu yüzyılın başında”, “-e göre”, “Ankara’da” gibi belirleyicilerle bu söylem dünyası oluşturulmaktadır. Söylemin süremsel ve

uzamsal olarak nerede olduğunu belirtmektedir. Genellikle bilimsel dergilerde yer alan metinlerde karşılaşılmaktadır (Adam, 1999, s. 57). Buna karşın, bütüncemizin 25. sayfasında “son iki yıl içinde”, 26. sayfasında “bugünden itibaren” gibi zaman belirteçlerin; yine 26. sayfada “Atatürk ilkeleri **doğrultusunda**”, 27. sayfada “Anayasa’daki düzenlemelere ve yeni Seçim ve Partililer Kanununa göre” gibi herkesin kabul ettiği ortak düşünceye ilişkin söylemin seçilmesi metnin temel bağ birimlerini oluşturmaktadır. Bu bağ birimleri metnin bütünü içinde sürekliliği sağlamaktadır.

Gösterilen bağıı irdeledikten sonra çalışmamızda metin **bağıntılayma** birimleri **düzenleyiciler** (fr. organisateur) ve **bağıntılayanlar** (fr. connecteur) olarak iki alt başlıkta yer almaktadır. Süremsel (puis), uzamsal (ici, à droite/ à gauche), konuşmaya giriş belirteçleri (bon, ben, alors), yeniden biçimlendirildiğini gösteren belirteçler (bref, en somme), söylem evreni belirteçleri (selon, pour, d’après) gibi oldukça geniş bir düzenleyiciler listesi bulunmaktadır (Adam, 1999, s. 58). 25. sayfada “uzun zamandan beri” süremsel olarak, 26. sayfada “işte” konuşmaya giriş belirteçleri olarak, 28. sayfada “bir defa daha belirtiyorum ki” ise söylemin yeniden biçimlendirildiğini gösteren belirteç olarak metinde yer almaktadır. “Bir defa daha belirtiyorum ki” örneğinde olduğu gibi bu tür düzenleyiciler metnin mantıksal çerçevede ilerlemesini sağlamaktadır. Bağntılayanlar da hemen hemen aynı işlevde olmasına karşın, bağladıkları tümceler arasında ilişki kurarak diğerini yönlendirirler ve özellikle kanıtlayıcı metin kesitlerinde mantıksal tutarlılık oluşturur. Bu tür yazılarda düşünceler bağıntılayanlarla birbirine bağlanmaktadır (Adam, 1999, s. 59). Metinde 25. sayfada “rağmen” bağlacıyla karşıtlık, 24. sayfada “böylece” ile neden-sonuç ilişkisi kurulmaktadır. Bu bağıntılayanları kullanarak, metne yerleştirilen düşüncelerin hedef kitle tarafından izlenebilmesi sağlanır. Böylece, tümceler arasındaki ilişki düzenlenir, metin kurgusu ilerletilir ve böylece metinsel bütünlük kurulur.

Metin incelenmesindeki bağ türlerinden biri de **örtükleştirme**dir. Söylenmemiş olanın belli sezdirimler aracılığıyla ilişkilendirme yapılarak görünür kılınmasıdır. Üstü kapalı ve varsayım dayalı dilsel özellikler bu kapsamda incelenmektedir. Örtükleştirme kullanımıyla özellikle reklam metinlerinde karşılaşılmaktadır (Adam, 1999, s. 59-60). Bununla birlikte, siyasi metinlerde de örtükleştirme kullanımına sıklıkla rastlanılmaktadır ve siyasi metinlerin bilinen en temel ayrımlarından birini üstü kapalı söylem oluşturmaktadır. 28. sayfada “Bu maksatla hepimizin tek tek saygıyla andığımız öğretmenlerimizin Der’li, Bir’li derneklere üye olarak bölünmelerine müsaade edilmeyecektir [...]” tümcesinde söz edilen “Der’li, Bir’li” dernekler gerçekte diğer tüm dernekleri de içine almaktaydı. Töb-Der, Pol-Bir, Pol-Der, Ülkü-Bir gibi dernekler bu tümce çatısı altında örtük bir biçimde anlatılmaktadır. 23. sayfada geçen “Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk Vatandaşları siyasi çıkarlar uğruna, çeşitli suni ayrılıklar yaratılmak suretiyle muhtelif kamplara bölünmüş [...]” tümcesindeki “muhtelif kamplar” anlatımı da örtük bir biçimde bu derneklere gönderme yapmaktadır. Benzer biçimde, 24. sayfadaki “İktidara

gelen siyasi partiler, devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurarak [...]” ile başlayan tümce o dönemki siyasi partileri (CHP, AP, MSP) işaret etmektedir. Kimi bilgilerin verilmesiyle dolaylı yoldan asıl bilgiye ulaşılmaktadır. Böylelikle metni oluşturan, hedef kitleyi metnin içine katar ve onu yönlendirir. Açık olarak belirtiliyor olmasa da, metnin düzenlenme biçimi iletilenin, bildiri metninden kolaylıkla çıkarılabileceği olmasına olanak vermektedir.

Bir diğer bağ türü de **söylem edimi kesitleridir**. Adam (2011, s. 97-102; 154-155), bir metni edimsöz gücüne (fr. force illocutoire) sahip basit bir söylem edimi olarak değil, birbirine bağlı edimsöz edimlerinin oluşturduğu aşamalı bir yapı olarak belirtmektedir. Konuşmacı amacına bağlı olarak hedef kitle üzerinde belirli bir etki uyandırmak için birtakım edimsöz edimlerinden yararlanmaktadır. Bu nedenle, edimsöz incelemeleriyle yüzeysel anlamların ötesindeki derin anlamı oluşturan farklı dil kullanım biçimleri aydınlatılmaktadır. Örneğin, “yöneltici” (fr. directif) işlevli edimsözler, konuşmacının hedef kitleden bir şey yapması için söylediği sözcelemdir:

Yurtta kan dökülmemesi için bütün vatandaşlarımın tahriklere kapılmaksızın sükûnet içinde yayınlanacak bildirimler doğrultusunda hareket etmelerini ve ikinci bir bildiriye kadar sokağa çıkmamalarını rica ederim (s. 28).

Bu alıntıdan da görüleceği üzere, konuşmacı aldığı kararlara hedef kitlenin uymasını istemekte, bu doğrultuda onları yönlendirmektedir. Her ne kadar “rica ederim” ile tümce bitse de, bu anlatım gerçekte bir emir içermektedir.

Başka bir örnek olarak “yükleyici” (fr. commissif) edimsözler verilebilir. Yükleyiciler edimsözler, konuşmacının gelecekte yapacağı şeylere ilişkin vaatlerini kapsamaktadır (Adam, 2011, ss. 100-102). 27. sayfada konuşmacı, Genel Kurmay Başkanı olarak konumunun verdiği güçle, darbe sonrası yapacaklarını dile getirmektedir:

Zorunlu olarak faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin yeniden hazırlanacak Anayasadaki düzenlemelere ve yeni Seçim ve Partiler Kanununa göre zamanı, koşulları ilan edilecek seçimlerden yeterince önce faaliyete geçmesine müsaade edilecektir (s. 27).

Bildirinin çözümlenmesinde ele alınacak olan son bağ türü, **gösteren bağdır**, başka bir deyişle **ritimdir**. Bu bağ, ses benzeşmesinden kaynaklanan anlatım sanatının metindeki etkisini kapsamaktadır. Her ne kadar bu bağ kullanımı şiirle özdeşleşmişse de, siyasi metinlerde de görülmektedir (Adam, 1999, s. 60-61). Bu kullanım siyasilerin konuşmalarında söylemin etkisini güçlendirmekte ve anlama katkı yapmaktadır: İlk iki paragrafa bakıldığında anlatımın etkisinin artırılması için belli ses yinelemelerine yer verildiği gözlemlenmektedir:

Yine çok iyi hatırlayacaksınız **ki**, [...]

Kalbi bu vatan ve millet için atan sağduyu sahibi vatandaşlarım kabul edeceklerdir **ki** [...] (s. 23).

Buna ek olarak, metinde vurguyu daha belirgin hale getirmek, anlamı pekiştirip güçlendirmek ve coşkuyu arttırmak için bağ-fiillerin kullanımına sıklıkla

rastlanmaktadır. Yazılı bir metin olmasının yanında, daha çok sözlü bir metin olarak düşünüldüğü için kurgulanan metinde bu ses oyunları kullanılmaktadır. 24. sayfada sözcüklerin sıralanışından doğan ses benzeşmeleri somut bir biçimde görülebilmektedir:

Muhallifler tarafından kınanarak [...]

Üzerine benzin dökülerek memleket bilerek [...] (s. 24).

Her metnin söylemsel bir yapı içinde oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Evren'in oluşturduğu söylemsel yapı ve metnin kurgulanış biçimi dikkate alındığında alıcının alışık olduğu söylemsel ifadeler, alıcıların zihninde var olan söylem yapısı ve metin düzenleniş biçimiyle benzerlikler taşımaktadır. Kısaca, alıcı metni alımlarken kendi artalan bilgisine göre metni konumlandırmaktadır. Böylelikle bu metinde dönemin koşullarının getirdiği “anarşi”, “terör”, “anayasa”, “Türk Silahlı Kuvvetleri”, “vatandaş” gibi, alıcının içselleştirmiş olduğu kavramların kullanılmasının okuma-anlama sürecini olumlu yönde etkilediği dile getirilebilir. Bu etkileşimin sağlanabilmesi için metnin içeriğine ilişkin şemalaştırmadan yararlanıldığı söylenilebilir. Adam'ın belirttiğine göre (1999, s. 101-108), Jean-Blaise Grize tarafından geliştirilen **şemalaştırma**, etkileşimsel bir model sunmaktadır. İletişimin yönü, iletişimi başlatan kişiden alıcıya yönelik tek taraflı bir bilgi aktarımı olarak değil, her ikisinin de karşılıklı etkileşimde bulunduğu ortak bir dünya üzerinden sağlanmaktadır. Başka bir anlatımla, belli bir durumda iletişimi başlatan, alıcının çıkarımında bulunabileceği bir şemalaştırma yapmaktadır. Böylelikle alıcı bu dünyanın içine etkin biçimde yerleştirilmektedir.

Şema oluşturanın - ki burada Kenan Evren - alıcıdan beklentileri bulunmaktadır; kurduğu şemanın anlaşılmasını ister. Çünkü şemalaştırma bir etkileşim ürünüdür. 26. sayfada da görüleceği üzere alıcının söylem karşısında tepki göstermesi ve kendisini desteklemesi beklenmektedir:

Bu inancımızın gerçekleşmesi için yüce ulusumuzun, bağrından çıkardığı ve yurdumuzdaki kutuplaşmada hiçbir tarafı tutmayan, sadece Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürüyen Türk Silahlı Kuvvetleri yönetimine güvенеceğinden kuşquamuz yoktur (s. 26).

Metni oluşturan her tümce bir sonrakini hazırlayan karmaşık, devingen bir tümcedir (Adam, 1999, s. 103). Bu nedenle, şemayı oluşturan iletişimsel hedeflerine uygun bir biçimde metindeki dilsel düzenlemelerin ve metnin yapısının alıcısı üzerinde yaratacağı etkileri kurgulamaya yoğunlaşmaktadır. Bu noktada söylemini / metnini destekleyebilmek için üçlü bir sistemi devreye sokar: “Logos”, “Ethos” ve “Pathos”.

Ethos (1999, s. 109-110) konuşan kişinin karakteridir. Konuşmacının söylemiyle alıcıda oluşturduğu izlenim, üstlendiği roldür. Alıcılardaki güven duygusu da konuşmacının alıcı karşısında yarattığı imaja bağlıdır. “Ben” simgesi onu temsil etmektedir:

Bugünden itibaren yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar muvakkat bir zaman için yasama ve yürütme yetkileri **benim başkanlığında**, Kara, Deniz,

Hava Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacaktır (s. 26).

26. sayfada görüleceği üzere, ethos (ben) simgesi, konuşan kişinin açıkça ortaya çıktığı ilk yerdir. Konuşan kişinin statüsünün herkese örnek olması gerekir. Dinleyicilerde oluşturmak istediği güven duygusu için bu gereklidir. Bu alıntıda konuşmacının Genel Kurmay Başkanı olmasının, önemli bir makamda bulunmasının verdiği teminat bakımında, alıcılara güven arz edeceği düşünülmüştür.

Logos, konuşmacının alıcıyı ikna etmek ya da inandırmak için söyleminde ortaya koyduğu kanıtlama ve mantıktır. Alıcının mantığına seslenmedir. Ortaya konan gerekçelendirmeler güven duygusunun oluşturur. Konuşan kişinin biçemi de alıcıları etkiler (Adam, 1999, s. 109-111). 24. sayfada alıcıları ikna etmek, bir mantık oluşturmak için düzenlenmiştir:

Bir kısım bedbahtlar Türk Milletinin bağımsızlığını, birlik ve beraberliğini temsil eden İstiklal Marşımıza, koyu taassup veya sapık ideolojik amaçlarla protesto maksadıyla oturarak veya İstiklal Marşı yerine Enternasyoneli söyleyerek açıkça saygısızlık gösterebilmişler ve buna doğrudan sorumlu kişiler tevîl yoluna sapmak suretiyle savunmalarını yapabilişlerdir (s. 24).

Burada yapılan gönderme ise, İsrail'in 23 Temmuz 1980 yılında Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak ilan etmesinin ardından Necmettin Erbakan'ın başında bulunduğu Milli Selamet Partisi'nin 6 Eylül 1980 yılında Konya'da düzenlediği "Kudüs'ü Kurtarma Mitingi" ne yapılan göndermedir. Büyük çoğunluğu sarık ve cübbe giymiş kişiler, gösteri sırasında İstiklal Marşı'nı yuhalamış ve oturarak tepki göstermişlerdir. Evren de bu gösteriye gönderme yaparak, Türklüğe hakaret edilmesinin kabul edilemeyeceği görüşünü vurgulayıp, bu gösterinin darbeyi hazırlayan nedenlerden biri hatırlatarak dinleyicileri ikna etmeye çalışmaktadır. Böylelikle darbeye meşru bir zemin hazırlanmaktadır. Retoriğin üç temel özelliğinden logos bu tümcede belirgin bir biçimde görülmektedir.

Metin aracılığıyla oluşturulan ürünler olan siyasi söylemlerin asıl amacı alıcıların duygularına seslenmektir. Dinleyicilerin duygularına hitap etme ve dinleyicileri harekete geçirme anlamına gelen **pathos**, bu metnin kurgusunda birçok paragrafta belirgin bir biçimde bulunmaktadır:

Kalbi bu vatan ve millet için atan sağduyu sahibi vatandaşlarım kabul edeceklerdir ki; [...] (s. 23)

[...] Bu inancımızın gerçekleşmesi için **yüce ulusumuzun, bağrından çıkardığı** ve yurdumuzdaki **kutuplaşmada hiçbir tarafı tutmayan, sadece Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürüyen Silahlı Kuvvetleri** yönetimine güveneceğinden şüphe yoktur. [...] (s. 26)

[...] **Çalışkan ve vatanperver Türk işçisinin** mevcut ekonomik koşullar çerçevesinde her türlü hakları korunacaktır. (s. 27)

Ancak **temiz Türk işçisini sömüren**, onları kendi ideolojik görüşleri istikametinde kullanmak için her türlü baskı oyunlarına başvuran, **işçinin hakkı yerine kendi menfaatlerini ön planda tutan** bazı ağaların bu faaliyetlerine asla müsaade edilmeyecektir. (s. 27)

Bu alıntılarda da görüleceği üzere metni oluşturan, metnin alıcısının duygularını harekete geçirme amacındadır. Dinleyiciyi kendisinin belirlediği düzleme götürebilmek için “vatanperverlik”, “Atatürk”, “Türklük” gibi sözcüklerin çevresinde metnin planlaması yapılmıştır. Bu noktada dinleyici, konuşan kişinin etkisinde kalması beklenir; tarafsız olan taraf olmaya davet edilmektedir.

Sonuç

Charles Bally'nin (Adam, 1999, s. 119) dili, etkileşimin hizmetinde bir araç olarak tanımlamasından da anlaşılacağı üzere karşılıklı iletişimde dilsel göstergeler, konuşanın alıcı için kurguladığı metnin bir parçasını oluşturmaktadır. Her metin, metni oluşturan ve metnin alıcısının üzerinde uzlaştığı ortak bir bağlama gereksinim duymaktadır. Kenan Evren'in 12 Eylül tarihli basın bildirisi de hedef kitle tarafından bilinen belli uzlaşımlar çerçevesinde biçimlenmiştir. Kurgulanan metnin anlaşılması için gerekli dilsel öğeler bir araya getirilmiş ve alıcı karşısındaki beklentiler dilsel öğelerle oluşturulmuştur. Yapılan mikro ölçekli çalışmadan da görüldüğü üzere metin bu biçimde kurgulanmıştır. Söylem dünyası belli bir bağlam, belli bir alıcı kitlesi dikkate alınarak yaratılmıştır.

Metindilbilimsel yöntemle metnin çözümlenmesinden, metnin özelliklerini görme açısından yararlanıldığı söylenebilir. Bu tür metinlerin üretiminin nasıl geliştiği daha somut bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Metnin sadece üretilen bir ürün değil, aynı zamanda tüketilen bir ürün olduğu gerçeğini de hesaba katarak, metin üretmenin kurallarını ve buna etki eden öğeleri görerek, metnin oluşumundaki temel koşullar incelenmiştir. Böylece, tümcelerin birbirinden bağımsız değil, çeşitli öğelerle bağımlı olduğunu, metnin anlamının oluşmasında bu tür bağlantıların olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Metindilbilimsel çözümlemenin bize sunduğu veriler ışığında incelenen bu çalışma, her tümcenin anlam bütünlüğünü; dolayısıyla metnin bir parçasını oluşturduğunu, metnin mantıksal gelişimini iletişim bağlamında değerlendirmek gerektiğini göstermiştir. Sonuç olarak, hedef kitleye hem bir şey anlatmak hem de yaptığı eylemi kanıtlamak üzere yazılan bu metnin oluşturduğu anlam evrenine daha fazla girilmiştir.

KAYNAKÇA

Adam, J - M. (1997). *Les Textes: Types et Prototypes*. (3ème éd. rev. et corrigée). Paris: Editions Nathan.

----- (1999). *Linguistique textuelle; Des genres de discours aux textes*. Paris: Editions Nathan.

----- (2011). *La Linguistique Textuelle*. (3ème éd.). Paris: Armand Colin.

Dinçkal, F. (Der.). *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri*. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2016, <http://www.cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>.

- Doğan, A. (2014). *Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ergun, E. (1999). *Etude et didacticité des relations cohésives dans la problématique transphrastique*. (Yayımlanmamış Doçentlik Çalışması). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ergun, E. (2004). Dilbilim ve Çeviri Uygulamaları. *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları*. (Haz. Nedret Öztokat,). ss.107-110. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Genette, G. (1982). *Palimpsestes: La Littérature au Second Degré*. Paris: Editions du Seuil.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. (3. bs.). İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Halliday, M. A. K. and Hassan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman Group UK Limited.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Şenöz-Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.